

Der Astronom (Zyklus Arbeit)

Museum Boijmans Van Beuningen
Rotterdam

Arthur Segal (Iasi, Roemenië 1875 – 1944 Londen)
1919. Olieverf op doek, 87 x 107 cm
Bijdrage: € 75.000, waarvan € 37.500 uit het Dura Kunstfonds

Museum Boijmans Van Beuningen presenteert als een van de weinige musea in Nederland dagelijks een (inter)nationaal overzicht van de ontwikkeling van de moderne kunst. Daarin speelt sinds twaalf maanden *Der Astronom* van Arthur Segal een belangrijke rol. Dit werk is onlangs mede met steun van de Vereniging Rembrandt aangekocht en nu in een mooi zaaltje met iconische schilderijen te zien.

De stijl van de Roemeense kunstenaar Arthur Segal, die na de eeuwwisseling in Berlijn en München een opleiding tot kunstenaar volgde, wortelt in het expressionisme, met name in de variant die de kunstenaarsbeweging *Der Blaue Reiter* in München in de jaren omstreeks 1910 voorstond. Schilders als Kandinsky, Marc en Jawlensky zijn voor Segal belangrijke referentiepunten. En natuurlijk kijkt hij naar Van Gogh, zoals iedereen van zijn generatie. Vanaf 1910 stelt Segal zijn werk tentoon met de radicale *Neue Sezession* in Berlijn, waaraan ook expressionistische kunstenaars als Nolde, Kirchner en Pechstein verbonden zijn. In vervolg daarop, in en vlak na de Eerste Wereldoorlog, definieert Segal in zijn Zwitserse toevluchtsoord Ascona (hij ontwijkt in 1914-18 de dienstplicht in het Roemeense leger) een

specifieke vorm van abstractie. Waar in bewegingen als *De Stijl* en het Russische suprematisme volledige abstractie het streven is, zoeken anderen, onder wie bijvoorbeeld Bart van der Leek en Arthur Segal, naar een stijl gebaseerd op abstrahering vanuit een figuratief uitgangspunt. Het werk dat nu door Museum Boijmans Van Beuningen is verworven, *Der Astronom (Zyklus Arbeit)*, is hiervan een fraai voorbeeld.

Anders dan de titel suggereert, is de astronoom weinig prominent afgebeeld. Hij staat in de linker onderhoek van het schilderij op een gebouw dat deel uitmaakt van een nederzetting in rotsachtig gebied. Alle aandacht gaat uit naar het zwerk en de daarin aanwezige schitteringen van een nachthemel, waarin Segal de maan, sterren, planeten en halo's weergeeft. De dynamiek van de verschillende kleurbanen doet denken aan het noorderlicht. Het lijkt alsof Segal in een magisch moment het magnetisch veld in het heelal heeft gefixeerd, waarbij alles is samengebracht in één samenhangende compositie van cirkels en driehoeken, zoals bijvoorbeeld gevormd door de rode hemellichamen. De lijst vormt een extensie van het doek, waarop de compositie min of meer doorloopt. De aardetinten zijn te zien in de bovenzijde van de lijst, de hemeltinten juist in het onderste deel, alsof hemel en aarde van plaats wisselen.

'GLEICHWERTIGHEIT'

Segal, een maatschappelijk geëngageerd mens, ontwikkelt in deze jaren de theorie van de zogenaamde 'Gleichwertigkeit', waarbij de traditionele hiërarchie tussen voor- en achtergrond opgeheven is. *Strasse auf Helgoland II* (1924) in de collectie van het Metropolitan Museum of Art, New York is een mooi voorbeeld van het werk dat Segal heeft gemaakt volgens deze theorie, die ook een metafoor voor zijn engagement is: Segal zet de gelijkwaardigheid als ideaal tegenover de ongelijkwaardigheid in de maatschappij waaruit sociale conflicten zouden voortvloeien. Door in zijn schilderijen alle elementen even belangrijk te maken, hoopt hij een positieve invloed te hebben op het maatschappelijke leven. De wil om de wereld te verbeteren blijkt ook uit zijn onderwerpkeuze. In een grote serie schilderijen, waar ook *Der Astronom* deel van uitmaakt, beeldt hij als ode aan de werkende mens allerlei beroepen uit. Tot het einde van zijn leven blijft hij volgens zijn 'Gleichwertigkeit'-theorie werken.

Arthur Segal wordt al in zijn eigen tijd om zijn werk en denkbeelden gewaardeerd en maakt deel uit van

Strasse auf Helgoland II
Arthur Segal
1924. Olieverf op board
98,4 x 80 cm
METROPOLITAN MUSEUM
OF ART NEW YORK
(Schenking Rolf and Margit
Weinberg Foundation,
Zürich, 2003)
© 2013. The Metropolitan
Museum of Art/Art
Resource/Scala, Florence

verscheidene artistieke cellen in de internationale avant-garde. Hij staat in 1916 dicht bij oprichters van de dada-beweging in Zürich, onder wie Hans en Sophie Arp, Hugo Ball, Richard Huelsenbeck en Marcel Janco. Deze dadaïsten publiceren Segals werk in hun tijdschrift en hij doet aan verschillende dadaïstische exposities en evenementen mee. In Ascona ontmoet hij in de periode 1914-19 het Nederlandse antimilitaristische kunstenaarsduo Otto en Adya van Rees, met wie hij goed bevriend raakt, en Alexander Jawlensky van Der Blaue Reiter is er zijn buurman. Later in Berlijn is Segal organisator en duvelstoejager van de links georiënteerde November-groep, een broedplaats van modernisme en vernieuwing. Vanaf 1921 is hij bevriend met César Domela en hij

correspondeert met J.J.P. Oud. Zijn werk wordt al in 1914 Berlijn getoond in Galerie Der Sturm en gepubliceerd in het gelijknamige tijdschrift, net als dat van zijn vriend, schilder en mede-oprichter van het Bauhaus, Lyonel Feininger. Segal kende al vroeg het werk van de Nederlandse expressioniste Jacoba van Heemskerck, en zij exposeren in 1914 beiden in een groepstentoonstelling bij Galerie Der Sturm. Aan deze galerie zijn op dat moment ook Wassily Kandinsky en Franz Marc verbonden. Van Feininger, Kandinsky en Van Heemskerck heeft Museum Boijmans Van Beuningen exemplarische werken in de collectie, afkomstig uit de verzameling van Marie Tak van Poortvliet, de partner van Jacoba van Heemskerck.

Der Astronom van Arthur Segal is verworven met steun van de Vereniging Rembrandt en haar Dura Kunstfonds, de BankGiro Loterij en de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen

Een iconisch zaaltje: van links naar rechts *Der Astronom* (1919) van Arthur Segal, *Ober-Weimar* (1921) van Lyonel Feininger, *Lyrisches* (1911) van Vasilij Kandinsky, *Compositie met kleurvlakjes* (1917) en *Compositie no. 2* (1921) beide van Piet Mondriaan

ZOEKTOCHT NAAR ABSTRACTIE

Der Astronom (*Zyklus Arbeit*) van Arthur Segal hangt in Museum Boijmans Van Beuningen in een zaaltje met twee schilderijen van Mondriaan, *Lyrisches* (1911) van Kandinsky en *Ober-Weimar* (1921) van Lyonel Feininger. Het is een heel bijzonder ensemble dat in een notendop de zoektocht naar abstractie toont van de avant-garde aan het begin van de 20ste eeuw.

Om te beginnen met een vergelijking van Feininger met Segal, beider kwaliteit toont zich in de verschillen. Segal schildert in 1919 lyrischer en dramatischer, zijn voorstelling lijkt in beweging, zo heftig zelfs dat deze zich uitstrekt tot over de lijst van het schilderij. Feininger construeert in 1921 juist bewust en kalm berekend, in aansluiting bij het kubisme dat hij bewonderde. De compositielijnen ontstaan uit de voorstelling. Kandinsky, van wie in dit zaaltje zoals gezegd

Kleurencompositie nr. 106
Jacoba van Heemskerck
1919. Olieverf op doek,
91 x 111 cm
MUSEUM BOIJMANS VAN
BEUNINGEN ROTTERDAM

het wereldberoemde schilderij *Lyrisches* te zien is, was voor alle kunstenaars in die tijd een ijkpunt. Hij stond met Marc als grondlegger en theoreticus van Der Blaue Reiter in hoog aanzien en vertegenwoordigt op dit moment in de geschiedenis de expressionistisch-abstracte tendens. Het contrast tussen *Der Astronom* en *Compositie met kleurvlakjes 2* van Piet Mondriaan, geschilderd in 1917 in het neutrale en geïsoleerde Nederland, had niet groter kunnen zijn. Toch, in leeftijd verschillen deze werken maar twee jaar, en er is nog iets dat hen bindt: van beide zijn de makers op dat moment op zoek naar een geabstraheerde weergave van de werkelijkheid die universele en kosmische vergezichten oproept, om elk tot heel andere gezichtspunten te komen. Segal abstraheert, Mondriaan is al vrijwel abstract in zijn denken en doen, al zou hij dat zelf in deze fase van zijn loopbaan ontkennen. Mondriaan schildert beheerst, bijna etherisch, hij versobert en verheldert. Segal lijkt in vergelijking daarmee een extatische verteller van het woeste soort. Het verfgebruik is wild en schijnbaar onbeheerst. De klodders verf spatten van zijn schilderij, het ruwe tactiele doek hangt in zijn spieraam alsof het er door de kunstenaar in is geranseld. Kostelijk hoe Segal kan overdrijven. Het maakt het kijken naar dit werk, en het vergelijken, tot een plezier.

Het is verrassend te zien hoe goed *Der Astronom* zich staande houdt naast deze topstukken uit de collectie. Juist op basis van de verschillen. En als tegengestelde polen, als contra-posities, als twee antwoorden op een en dezelfde vraag, die overal in Europa door kunstenaars werd gesteld.

Met dit ensemble zijn nog lang niet alle combinatie-mogelijkheden in Museum Boijmans Van Beuningen uitgeput. Ook met Kandinsky's zeer dynamische *Unbenannte Improvisation II* van 1914 kan *Der Astronom* een interessant duo vormen. Dat geldt ook voor de combinatie met alle werken van Jacoba van Heemskerck, van wie het museum vijf prachtige schilderijen en enkele composities in glas-in-lood bezit. Onze werken van Marc, Klee en Ernst gaan eveneens goed samen met de nieuwe aanwinst.

PIETER LOOTSMMA

Jacob verlaat Laban, door Cornelis Buys

Eerst in kort bestek het verhaal van Jacob. Jacob heeft de zegen gestolen die zijn broer Esau als eerstgeborene toekomt. Hij deed dat door zich als Esau te vermommen en zo hun blinde vader Isaac om de tuin te leiden. Zijn broer werd daarop zo woedend dat Jacob geen andere

keuze restte dan te vluchten. Uiteindelijk komt hij bij zijn oom Laban terecht. Al meteen laat hij daar zijn oog vallen op Rachel, de mooie dochter van zijn oom. Jacob en Laban komen overeen dat Jacob zeven jaar voor zijn oom zal werken en daarna met Rachel zal trouwen. Maar wanneer hij na afloop van de huwelijksplechtigheid zijn bruid voor het eerst in de ogen kijkt, blijkt op zijn beurt Jacob te zijn bedrogen. Zijn oom heeft hem niet Rachel maar haar aanzienlijk minder aantrekkelijke zuster Lea als vrouw gegeven. Omdat Jacob Rachel niet kan vergeten, werkt hij nogmaals zeven jaar voor zijn oom. Daarna trouwt hij alsnog met haar.

Het schilderij laat zien hoe Jacob met zijn beide vrouwen, zijn bijvrouwen en zoons wegtrekt uit de wereld van Laban. De relatie met Laban, die op dat moment elders zijn schapen aan het scheren is, is intussen vertroebeld. Het is goed te zien dat Jacob inmiddels een grote rijkdom heeft verworven.

Is het verlaten van Laban een tweede vlucht? Of speelt het besef bij Jacob dat hij, l etterlijk, nog huiswerk te doen heeft een rol? Realiseert hij zich dat hij eens zijn ouders en zijn broer onder ogen zal moeten komen? En daarmee, natuurlijk, ook zichzelf. Een van de redenen dat dit verhaal gedurende zoveel eeuwen is doorverteld, zal zijn dat het verbeeldt hoe iemand op eigen benen kan komen te staan en zichzelf maatschappelijk op de kaart kan zetten, maar uiteindelijk niet heen kan om de vraag wie hij *in wezen* is. Het is een metafoor voor iemand die zich gaat verhouden tot waar hij vandaan komt, tot zijn oorsprong. Jacob verandert hier zijn reisrichting om thuis te komen, zowel bij zijn broeder als bij zichzelf.

Cornelis Buys maakte een uitgesproken kleurrijk schilderij waarop verschillende momenten te zien zijn van de weg die Jacob aflegt. Maar wel heel prominent staat het moment van vertrek uit het huis van Laban op de voorgrond. Het wekt de indruk dat Buys dat begrepen heeft als het moment waarop Jacob zijn plaats in de rij van Isra els grote namen verdiend heeft.

Pieter Lootsma is freelance predikant

Foto: Studio Tromp, Rotterdam

Der Astronom is een belangrijke aanwinst voor de Collectie Nederland. Er zijn slechts twee – latere – werken van Segal in een openbare verzameling aanwezig, namelijk *Helgoland* uit 1923/24 en *Dorpsstraat* uit 1926. Deze schilderijen werden aan het Haags Gemeentemuseum gelegateerd door de architect Jan Buijs, die zijn collectie opbouwde in nauwe samenwerking met zijn vriendinnen Marie Tak van Poortvliet en Jacoba van Heemskerck. Dit is nog een extra reden waarom een schilderij van Segal een mooie aanvulling is op de Collectie Nederland en op de door Marie Tak van Poortvliet gelegateerde belangrijke werken. Met deze verwerving van Segal is de groep kunstenaars uit de vroege avant-garde, waarmee Marie Tak van Poortvliet via haar vriendin Van Heemskerck en via Galerie

Der Sturm in het begin van de 20ste eeuw in contact stond, weer min of meer bijeen – al is het wegens het zoekraken van de catalogus niet met zekerheid bekend of Segal ook deel uitmaakte van haar verzameling.

De aankoop van *Der Astronom* van Arthur Segal is een bijzondere gebeurtenis, die de geschiedenis van de internationale avant-garde, een ontwikkeling waarin stromingen, bloedgroepen en mentaliteiten elkaar op de vreemdste momenten kruisten

en op het scherpst van de snede bekritiseerden, beter zichtbaar maakt. Een internationaal artistiek discours waarin men tot grote hoogte kon stijgen, is nu in Museum Boijmans Van Beuningen in een mooi zaaltje met iconische schilderijen van de beste kwaliteit te zien ♦

Portret van Marie Tak van Poortvliet

Sjarel Ex
Directeur